

ΜΜΕ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙ

Κρύστα Ρακαλίδου, ΠΕ60, Med

Χρυσάνθη Κάμου, ΠΕ60, Med

1. Τηλεόραση και κοινωνία

Η τηλεόραση επικοινωνεί με τους θεατές και παρέχει συνεχή ροή εικόνων που οι περισσότερες μας είναι βαθύτατα οικείες. Χρησιμοποιεί κώδικες παρόμοιους με εκείνους που αντιλαμβανόμαστε την πραγματικότητα και δίνει την εντύπωση ότι είναι ο φυσικός τρόπος αντίληψης του κόσμου. Μας δείχνει το συλλογικό εαυτό μας τόσο «φυσικά» (ενώ μπορεί να απέχει πολύ) που δεν τον διαπραγματευόμαστε. Η τηλεόραση όμως είναι ανθρώπινο κατασκεύασμα και η δουλειά που κάνει είναι προϊόν ανθρώπινων επιλογών, πολιτισμικών αποφάσεων και κοινωνικών πιέσεων (Fiske, 1992). Είναι ένα μέσο, που ανταποκρίνεται στις συνθήκες εντός των οποίων υπάρχει. Μπορούμε να διακρίνουμε μηνύματα ή όχι με φυλετικές, σεξιστικές και ταξικές διακρίσεις που αποτελούν αναπαραστάσεις των κυρίαρχων αξιών.

Ο τηλεοπτικός λόγος μας μεταφέρει την πιο πρόσφατη εκδοχή των κοινωνικών σχέσεων και των πολιτισμικών αντιλήψεων. Τα μηνυμάτά του αντικατοπτρίζουν τις αλλαγές σε αυτές τις σχέσεις και αντιλήψεις, έτσι ώστε ο θεατής να έχει πολλές και αντιφατικές επιλογές που πιθανόν να επιλέξει ως μελλοντικούς τρόπους αντίληψης. Οι κώδικες που δομούν τη γλώσσα της τηλεόρασης μοιάζουν πολύ περισσότερο με τους κώδικες του προφορικού παρά του γραπτού λόγου. Ο γραπτός λόγος και ιδιαίτερα ο έντυπος, στηρίζεται στην συνοχή, την αφηγηματική ανάπτυξη από το αίτιο στο αιτιατό, τη γενικότητα και την αφαίρεση. Τη σαφήνεια και τον επίπεδο τόνο φωνής. Η τηλεόραση είναι εφήμερη, αποσπασματική, συγκεκριμένη κι έχει ύφος δραματικό. Τα νοήματά της σχηματίζονται με αντιθέσεις και με την παράταξη αντιφατικών φαινομενικά σημείων, ενώ η λογική της είναι προφορική και οπτική (Fiske, 1992). Η οπτική κίνηση βοηθάει να γίνεται ευκολότερη η απομνημόνευση πληροφοριών σχετικών με τη δράση. Η δράση στην τηλεόραση ή στις κινηματογραφικές ταινίες έχει μεγάλη σχέση με τις σωματικές ικανότητες ή την ικανότητα χειρισμού των καταστάσεων (Greenfield 1988).

Έρευνες που έχουν γίνει, έδειξαν ότι τηλεθεατές μετά από υπερβολική παρακολούθηση τηλεόρασης, έχουν διαστροφική άποψη της πραγματικότητας και τη συνδέουν με την τηλεοπτική. Το μορφωτικό επίπεδο των ανθρώπων δεν έχει

διορθωτικό ρόλο. Η υπερβολική παρακολούθηση της τηλεόρασης αμβλύνει και την ευαισθησία απέναντι στα πραγματικά γεγονότα, γιατί, όταν μειώνεται το πραγματικό στοιχείο σε μία κατάσταση, τότε οι άνθρωποι αντιδρούν λιγότερο σαν άτομα με συναίσθημα και περισσότερο σαν απλοί θεατές (Γουίν 1986).

Η τηλεόραση προκαλεί και επιθετικότητα είτε με έμμεσο είτε με άμεσο τρόπο. Η έμμεση επιθετικότητα προέρχεται από το αίσθημα της απογοήτευσης που γεννά στον τηλεθεατή. Η άμεση επιθετικότητα προκαλείται αφ' ενός μέσω των βίαιων εικόνων και αφ' ετέρου μέσω του κυρίαρχου τηλεοπτικού συνθήματος, ότι με τη βία ή με το χρήμα λύνονται όλα τα προβλήματα. Πιο συγκεκριμένα: Άμεσα ο αριθμός των ανθρωποκτονιών έχει διπλασιαστεί κατά την εικοσαετία μετά την εμφάνιση της τηλεόρασης σε Η.Π.Α., Καναδά και Νότιο Αφρική. Έμμεσα, πρόκειται για μετατοπισμένη επιθετικότητα, δηλαδή εκείνη που στρέφεται είτε εναντίον των άλλων (βία στα γήπεδα, ρατσισμός, βανδαλισμοί κ.λπ.), είτε εναντίον του εαυτού μας (κατάθλιψη, αυτοκτονίες), (Squillaci 2006).

Η εταιρεία Mediascope σε συνεργασία με το πανεπιστήμιο της Βόρειας Καλιφόρνια και του Τέξας ξεκίνησε το 1996 για λογαριασμό του Εθνικού Ιδρύματος Καλωδιακής Τηλεόρασης (NCTA), των Η.Π.Α, τη μεγαλύτερη μελέτη όλων των εποχών σχετικά με τα τηλεοπτικά προγράμματα. Μεταξύ των συμπερασμάτων της ανάλυσης του πρώτου χρόνου είναι τα εξής:

Η τηλεοπτική βία γίνεται πολύ πιο επικίνδυνη όταν παρουσιάζονται επαναλαμβανόμενες πράξεις με χρήση συμβατικών όπλων, όταν η βία τοποθετείται μέσα σε χιουμοριστικό πλαίσιο ή όταν δικαιώνεται ηθικά, με οποιονδήποτε τρόπο. Το 1997 τα αποτελέσματα της έρευνας ήταν παρόμοια καθώς και το 1998. Μερικά λεπτομερή στοιχεία της έρευνας:

- Σε ποσοστό 40%, οι τηλεοπτικές εκδηλώσεις βίας εκπορεύονται από χαρακτήρες «ντυμένους» με χαρίσματα που τους επιτρέπουν να επιβάλλονται ως ελκυστικοί.
- Στο 1/3 των βίαιων προγραμμάτων πρωταγωνιστούν «κακοί» χαρακτήρες που δεν τιμωρούνται ποτέ.
- Περισσότερα από τα μισά βίαια περιστατικά, δείχνουν σωματική επιθετικότητα που αν εκδηλωνόταν στην πραγματική ζωή, θα προκαλούσε θάνατο ή αναπηρία.
- Σε ποσοστό τουλάχιστον 40%, οι τηλεοπτικές σκηνές βίας περιέχουν χιούμορ.

- 60% των προγραμμάτων περιέχουν βία (3% πάνω από τα αποτελέσματα του 1996) και πάνω από 60% των βίαιων περιστατικών περιέχουν επαναλαμβανόμενη επιθετική συμπεριφορά.
- Νεαρά άτομα που παρακολουθούν καθημερινά δύο ώρες καρτούν εκτίθενται ετησίως σε πεντακόσιες, υψηλού κινδύνου, απεικονίσεις βίας οι οποίες διδάσκουν επιθετική συμπεριφορά.
- Οι δυσμενείς τηλεοπτικές κριτικές τείνουν να προσελκύσουν πολλά παιδιά σε εξαιρετικά βίαια και ακατάλληλα προγράμματα, αφού τα ενημερώνουν για την ύπαρξή τους (Γκρόσμαν, 2007).

2. Τηλεόραση και παιδί

Τα παιδιά γεννιούνται με την ενστικτώδη ικανότητα και επιθυμία να μιμηθούν τις συμπεριφορές των μεγάλων. Μέσω της μίμησης και της ταύτισης κατανοούν τον κόσμο τους – των μεγάλων -. Δεν έχουν όμως το ένστικτο να ξεχωρίσουν αυτές που πρέπει να μιμηθούν και αυτές που δεν πρέπει. Μιμούνται λοιπόν τα πάντα ακόμα και συμπεριφορές, που οι περισσότεροι ενήλικοι θα θεωρούσαν καταστροφικές και αντικοινωνικές. Μια που οι δυνατότητές τους δεν επιτρέπουν ακόμη ανάλυση, εκτίμηση ή ηθική κρίση, είναι αναπτυξιακώς ανίκανα να διακρίνουν τις διαφορές ανάμεσα στη φαντασία και στην πραγματικότητα. Συνεπώς είναι ανίκανα να ερμηνεύσουν τις βίαιες σκηνές ή να βγάλουν κάποιο νόημα. Άρα η βία των ΜΜΕ προσφέρει αποσπασματική πληροφόρηση για τη λειτουργία του κόσμου μας. Σύμφωνα με πολλές μελέτες φαίνεται πως το μικρό παιδί θεωρεί «πραγματικό» αυτό που εμφανίζεται με την υλική του υπόσταση. Ξέρει πως υπάρχουν αστυνομικοί, άρα όλες οι ιστορίες με αστυνομικούς είναι πραγματικές. Βέβαια το γεγονός ότι παθαίνουν σύγχυση με αυτό που βλέπουν στην τηλεόραση, δεν τα εμποδίζει να μιμούνται βίαιες συμπεριφορές (Γκρόσμαν 2007)

Η μάθηση προωθείται μέσω της μίμησης. Η επαναλαμβανόμενη μίμηση παραχωρεί τη θέση της στην ταύτιση, η οποία με τη σειρά της ολοκληρώνει τη μάθηση. Καθώς τα παιδιά αναπαράγουν τη βία της οθόνης στα μιμητικά του παιχνίδια, μαθαίνουν να ταυτίζουν τους εαυτούς τους με τους εκφραστές αυτής της βίας, από τα πρώτα χρόνια της ζωής τους. Έχει πλέον αποδειχτεί ότι όσο πιο εξωπραγματικός είναι αυτός ο χαρακτήρας, τόσο πιο πολύ τα παιδιά προσχολικής

ηλικίας, όχι μόνο θέλουν να του μοιάσουν, αλλά ταυτίζονται με αυτόν. Επίσης τα παιδιά αυτής της ηλικίας πολύ πιο συχνά χρησιμοποιούν στα παιχνίδια τους φανταστικούς ήρωες παρά πραγματικούς, προτιμούν τα πιο «ηρωικά», περιπετειώδη παιχνίδια με δράση και πολύ πιο συχνά μαθαίνουν από ήρωες που παίζουν θέματα από την τηλεόραση, παρά από τα μεγαλύτερα αδέρφια ή τους γονείς τους (Γκρόσμαν 2007).

Τα παιδιά λοιπόν, παρακολουθούν από πολύ νωρίς, προσομοιώσεις από τη ζωή των ενηλίκων, παρ' ότι δεν έχουν ακόμη αναπτύξει την απαιτούμενη συναισθηματική ωριμότητα για να διαχειριστούν τις διεγέρσεις που προκαλούνται από τα ζητήματα που προκύπτουν. Ορισμένοι μελετητές μιλούν, ότι αυτή η διαδικασία της εμπύθισης, δηλαδή η ασυνεχής χωροχρονική εμπειρία, που δημιουργείται από την τηλεόραση και αποτελεί πρόδρομο της εμπειρίας σε περιβάλλοντα προσομοίωσης, οδηγεί στο θάνατο της παιδικής αθωότητας. Η μη γλωσσική φύση της τηλεόρασης εξισώνει τα παιδιά με τους ενήλικες (Ντάβου 2005).

Βλέποντας τηλεόραση ο ενήλικας, όπως και το παιδί προσπαθεί να αποτραβηχτεί από τον κόσμο της δραστηριότητας, για να βρει καταφύγιο στην απραξία, στην αδράνεια, στην προσωπική ανυπαρξία. Διαλέγει όμως προγράμματα με βίαιη δράση, θανάτους, βασανισμούς, ατυχήματα κ.λ. και όλα αυτά συνοδευόμενα από μουσική υπόκρουση. Η οθόνη γίνεται τόπος τρελής δραστηριότητας, ενώ αυτός παραδίδεται σε κατάσταση χαλάρωσης. Διαλέγοντας τέτοια προγράμματα έχει την αίσθηση της δραστηριότητας και έντονης συμμετοχής, ενώ απολαμβάνει την ησυχία και την ασφάλεια της απόλυτης παθητικότητας. Έτσι όσο οι ώρες παρακολούθησης αυξάνονται σε βάρος των πραγματικών δραστηριοτήτων, τόσο μεγαλώνουν και οι ανάγκες για ψευτοϊκανοποίηση, από τις κατά απομίμηση δραστηριότητες της τηλεόρασης (Γουίν, 1986).

Η κινηματογραφική ταινία, όπως και η τηλεόραση έχουν ισχυρή επιρροή στο σχηματισμό της άποψης των παιδιών για την κοινωνία. Επίσης προκαλούν αλλαγές στις κοινωνικές θέσεις. Οι επιδράσεις αυτές στις κοινωνικές θέσεις είναι σωρευτικές. Πολλές εκπομπές που παρουσιάζουν στην τηλεόραση μία μοναδική σταθερή άποψη για την κοινωνική πραγματικότητα παρακολουθούνται από έναν τακτικό τηλεθεατή μιας τηλεοπτικής σειράς (Greenfield 1988).

Σε ένα πείραμα που έγινε στο Πανεπιστήμιο του Utah, σε αγόρια 5 έως 14 ετών, συνέκριναν τις συγκινησιακές αντιδράσεις των παιδιών σε ένα πολύ βίαιο τηλεοπτικό πρόγραμμα. Η μία ομάδα είχε ελάχιστη τηλεοπτική προϋπηρεσία ενώ η

δεύτερη είχε παρακολουθήσει πολυάριθμες εκπομπές. Τα παιδιά της δεύτερης ομάδας, κατά την τηλεθέαση, είχαν ελάχιστες αντιδράσεις, η ευαισθησία τους είχε αμβλυνθεί τελείως. Η παρακολούθηση τηλεόρασης για τα νευρωτικά παιδιά είναι καταστροφική. Ο παράλογος χαρακτήρας των πρωταγωνιστών στα κινούμενα σχέδια της τηλεόρασης, που πετούν στον αέρα και κάνουν φανταστικά πράγματα που φαίνονται αληθινά. Μερικά από τα παιδιά αυτά έχουν φαντασιώσεις παντοδυναμίας. Το ότι ένα πρόσωπο μπορεί να εξαφανίσει ένα άλλο είναι κάτι τρομακτικό για ένα ψυχωτικό παιδί, γιατί το πιστεύει βαθιά. Το γεγονός ότι η τηλεόραση παραμορφώνει την πραγματικότητα πολύ περισσότερο σε ένα προβληματικό παιδί, μπορεί να εξηγήσει κάπως την αύξηση της νεανικής εγκληματικότητας τις τελευταίες δεκαετίες. (Γουίν, 1986).

Η τηλεοπτική και κινηματογραφική βία υπερδιεγείρει τα παιδιά και φορτώνει με στρες τους εγκεφάλους τους. Όσο πιο γρήγορη και εντυπωσιακή είναι η εικονοποιημένη βία, τόσο αυξάνονται οι πιθανότητες να κυκλοφορούν τα παιδιά σε κατάσταση συνεχούς διέγερσης. Ο παιδικός εγκέφαλος δεν έχει ακόμη αναπτυχθεί πλήρως. Στο στάδιο της δημιουργίας των συνάψεων, που θα επιτρέψουν την καλύτερη δυνατή ανάπτυξη του, ο εγκέφαλος του παιδιού παραμένει εξαιρετικά ευάλωτος στις διεγέρσεις που δέχεται από το περιβάλλον. Μειωμένες δόσεις κατάλληλων διεγέρσεων, σε συνδυασμό με αυξημένες δόσεις ακατάλληλων, μπορούν να προκαλέσουν ανεπανόρθωτη ζημιά. Έτσι η έκθεσή τους σε επαναλαμβανόμενες σκληρές βίας, κάνει το σύστημα συναγερμού του εγκεφάλου να στέλνει συνεχώς δόσεις αδρεναλίνης σε άλλα εγκεφαλικά κέντρα που ελέγχουν τον καρδιακό παλμό, την αναπνοή, την πίεση του αίματος τα συναισθήματα και τα κίνητρα διατηρώντας το σώμα σε μία διαρκή κατάσταση ετοιμότητας, - αναπηδάει εύκολα, ξάφνιασμα, μπορεί να εκραγεί ανά πάσα στιγμή - και καταστέλλοντας τις διανοητικές λειτουργίες. Αυτή η κατάσταση της δυνητικής βίας ή κινδύνου είναι ένας πανίσχυρος μηχανισμός επιβίωσης. Αλλά όταν τα παιδιά βρίσκονται διαρκώς σε μία τέτοια κατάσταση, γίνονται επιφυλακτικά ακόμα και σε ασφαλές περιβάλλον. Κι ενώ βρίσκονται σε κατάσταση συνεχούς συναγερμού, κάθονται στην πολυθρόνα τους. Δεν υπάρχει δυνατότητα να απελευθερώσουν την ένταση που έχει συσσωρευθεί μέσα τους. Αυτά τα έντονα συναισθήματα που κατακλύζουν το παιδί δε βρίσκουν διέξοδο εκτόνωσης. Αντί να μαθαίνουν να βάζουν σε τάξη τις σκέψεις τους, να ελέγχουν τις αντιδράσεις τους, να βγάλουν κάποιο νόημα, να κατανοήσουν τι συμβαίνει, αυτά τσιρίζουν, γιουχάρουν, ουρλιάζουν, σφυρίζουν. Και συνεχίζουν να προάγουν μια κατάσταση

υπερβολικής έξαψης. Η λειτουργία της σκέψης έχει πάει περίπατο. Από τη στιγμή που ο εγκέφαλος θα παγιώσει τη σύνδεση ανάμεσα στη διασκέδαση και τη βία, δύσκολα θα την ξεριζώσουμε και θα τον πείσουμε πως αυτό δεν είναι φυσιολογικό. Οι ενδορφίνες που εκκρίνονται έχουν γερό μνημονικό. Η έξαψη που προκαλεί η θέαση της βίας νομιμοποιεί την ανάγκη για περισσότερη βία. Ο εθισμός των παιδιών μέσω της βίαιης οπτικής ψυχαγωγίας δημιουργεί μία « επίκτητη ανεπάρκεια» σε αυτό το ανοσοποιητικό σύστημα (Γκρόσμαν 2007).

Η άλλη πλευρά του επιχειρήματος είναι, πως αντί να ενοχοποιούν τα μέσα συνεχώς, για τις μετατροπές στις συμπεριφορές των παιδιών και των εφήβων και να θολώνουν τη διάκριση μεταξύ ενηλικότητας και παιδικότητας, αντιθέτως, μεγαλώνουν το χάσμα ανάμεσα στα παιδιά και τους γονείς, καθώς οι νέοι γίνονται πολύ πιο έμπειροι στη χρήση των νέων τεχνολογιών, υψώνοντας ένα τεράστιο τείχος ανάμεσα στη σύγχρονη και την παλαιότερη γενιά (Ντάβου 2005).

Κατά των Buckingham και οι δύο πλευρές, αντανακλούν μια γενικότερη αγωνία απέναντι στις κοινωνικές αλλαγές που χαρακτηρίζουν τη μετάβαση στον καινούργιο αιώνα. Οι θιασώτες της ψηφιακής επανάστασης εκφράζουν μια αμυντική υπεραισιοδοξία, ότι οι νέες συνθήκες ενδυναμώνουν και απελευθερώνουν τα παιδιά και τους νέους. Όσοι αγκιστρώνονται στο παρελθόν, υιοθετούν μια μεταφορά περί θανάτου, για να εκφράσουν την απώλεια της βεβαιότητας που παρείχαν οι παλαιότερες και γνώριμες κοινωνικές συνθήκες. Η υπερβολική έγνοια για τις επιδράσεις των μέσων επικοινωνίας στα παιδιά, μετατοπίζει και συμπυκνώνει το γενικότερο ζήτημα του αποκλεισμού, στην απαγόρευση της πρόσβασης των παιδιών στην ενήλικη ζωή, και ζητήματα που προκύπτουν από μια γενικώς μεταβαλλόμενη ηθική, στην αναπαράσταση της σεξουαλικότητας και της βίας. Επιπλέον, περιορίζει το γενικότερο πρόβλημα της εμπορευματοποίησης στη σχέση της αγοράς με τη δημόσια σφαίρα, και μετατοπίζει και επικεντρώνει τα ζητήματα που αφορούν γενικότερα την έννοια του πολίτη στη σημερινή εποχή, στην προετοιμασία των παιδιών να επεξεργαστούν κριτικά τα κοινωνικά ζητήματα και να παρέμβουν στις αποφάσεις που αφορούν την παιδική ζωή. Υπό αυτή την οπτική, η υπερβολική έγνοια για την παιδική ηλικία είναι μια άρνηση των ενηλίκων να αντιμετωπίσουν τα θέματα αυτά στην ευρύτερη κοινωνική τους διάσταση (Ντάβου 2005).

Τα πράγματα όμως φαίνονται μάλλον πολύ πιο περίπλοκα από τα να είναι απλώς αρνητικά ή θετικά. Το μόνο που μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα είναι, πως οι συνθήκες της παιδικής ηλικίας σήμερα έχουν αλλάξει. Τα σημερινά παιδιά και οι

έφηβοι είναι διαφορετικοί από εμάς, όπως πάντοτε τα παιδιά από τους γονείς τους. Αλλά αυτό συμβαίνει, αφ' ενός επειδή τα παιδιά μεγαλώνουν σε μια κοινωνία, όπου δέχονται πολλά και πολύπλοκα μηνύματα, ανίκανα να τα επεξεργαστούν και να τα διαχειριστούν επαρκώς και αφ' ετέρου η κοινωνία η οποία συγκριτικά με παλαιότερες εποχές, μεταβάλλεται με ρυθμούς ταχύτερους από τις δυνατότητες των ενηλίκων να τους διαχειριστούν (Ντάβου 2005).

3. Ανάλυση τηλεοπτικής ταινίας

Στην κριτική ερμηνεία της ταινίας, προσπαθούμε να χρησιμοποιήσουμε ένα συνδυασμό μεθόδων, για κοινωνιολογική και πολιτισμική προσέγγιση της ταινίας μέσω της ανάλυσης περιεχομένου και της σημειολογίας. Με αυτόν τον τρόπο προσδιορίζουμε την αλληλουχία των κωδικοποιημένων σημείων της συγκεκριμένης ταινίας, κυρίως ως προς τους χαρακτήρες των ηρώων, ώστε να την αποκωδικοποιήσουμε και τελικά να ερμηνεύσουμε τα μηνύματα. Πρώτα εξετάζουμε τι είδους ταινία είναι, ποιος έκανε την παραγωγή και με ποιο σκοπό. Σε ποιόν απευθύνεται, πόσο προσιτή είναι και με ποια συχνότητα. Στη συνέχεια ανακαλύπτουμε τι σπουδαίο περιλαμβάνει, για να προκαλέσει ενδιαφέρον και ποια είναι τα ισχυρά της στοιχεία. Τι αξιολογικές κρίσεις υποδηλώνονται, από ποια στοιχεία προκύπτουν και σε ποια αντιστοιχούν στο πολιτισμικό σύστημα. Τέλος γίνονται συσχετίσεις, μεταξύ των στοιχείων και εξάγονται τα δομικά νοήματα του μηνύματος.

3.1. Ανάλυση περιεχομένου

Καταρχήν γίνεται μια αντικειμενική επισκόπηση του εμφανούς περιεχομένου. Δηλαδή του τι βλέπουμε στην οθόνη με την πρώτη ματιά. Στη συνέχεια προχωράμε στο λανθάνον περιεχόμενο, που περιλαμβάνει τα κρυμμένα μηνύματα μέσα σε οπτικούς και προφορικούς συμβολισμούς. Αυτοί είναι: η εμφάνιση των ηρώων, οι ηλικίες τους, τα επαγγέλματα, τα ρούχα, η αναλογία των πρωταγωνιστών ως προς το φύλο, την καταγωγή, τη φυλή, το ποιος ασκεί εξουσία και σε ποιόν, ποιος είναι

πλούσιος, καταξιωμένος ή περιθωριοποιημένος, η αναλογία καλών- κακών και ο συνδυασμός όλων αυτών.

Μέσω των χαρακτήρων, του ρόλου και της δράσης τους προωθούνται κοινωνικές αξίες και στερεότυπα π.χ. οι καλοί χαρακτήρες είναι συμπαθητικοί και όμορφοι, οι κακοί είναι άσχημοι ή μαύροι, οι γυναίκες δεν κατέχουν θέσεις εξουσίας ούτε καταξιωμένα επαγγέλματα, δεν αναλαμβάνουν κύρια δράση ή δεν παίρνουν αποφάσεις κλπ. Γίνεται δηλ. μία προσπάθεια συσχετισμού του συμβολικού κόσμου της ταινίας με την κοινωνική πραγματικότητα.

Ως προς τη βία, που συνήθως κατέχει σημαντική θέση, παρατηρούμε με ποιο τρόπο παρουσιάζεται. Ανάμεσα σε ομάδες, σε άτομα, τι σχέση έχουν μεταξύ τους; Είναι απρόσωπη (ανάμεσα σε αγνώστους) ή διαπροσωπική. Με σωματική επίθεση, κατοχή όπλου, απάτη, ψυχολογική ή λεκτική βία, άλλου είδους βιαιοπραγία κλπ. Ποιος είναι το θύμα, ποιος ο δράστης, η αναλογία τους, τα χαρακτηριστικά τους και ποια κίνητρα έχουν: καθήκον, προσωπικά οφέλη, άσκηση ή διεκδίκηση εξουσίας κλπ. Η βία της τηλεόρασης έχει τη ίδια σημασία με αυτή της πραγματικότητας και επιφέρει τα ίδια αποτελέσματα;

Αυτά τα στοιχεία, οι διαδικασίες και οι σχέσεις στην ολότητά τους θα μας αποκαλύψουν τα μηνύματα της δεύτερης ανάγνωσης της ταινίας.

3.2. Σημεία και κώδικες ταινίας

Μέσω της σημειωτικής, γίνεται προσπάθεια να εξετάζουμε τον τρόπο που λειτουργούν αλλά και πως χρησιμοποιούμε τα σημεία. Πιο συγκεκριμένα θέλουμε να βρούμε ποια είναι η σχέση ανάμεσα στο σημείο και το νόημά του και ποιος είναι ο τρόπος με τον οποίο τα σημεία αρθρώνονται σε κώδικες.

Ένα σημείο αποτελείται από το σημαίνον που είναι φυσικό αντικείμενο και το σημαινόμενο που είναι μία έννοια. Και τα τρία στοιχεία είναι αλληλένδετα, καθορίζονται από την κουλτούρα μας και είναι ανθρώπινη κατασκευή. Στα εικονικά σημεία, όσο πιο πιστά αναπαράγει το σημαίνον την εμπειρία μας τόσο πιο ρεαλιστικό φαίνεται αλλιώς χρειάζεται αποκωδικοποίηση. Στα αυθαίρετα σημεία το σημαίνον συνδέεται με το σημαινόμενό του μόνο με σύμβαση π.χ. το σταδιακό σβήσιμο του πλάνου σημαίνει ότι θα ακολουθήσει μια σκηνή με αναμνήσεις γιατί έτσι συνηθίζεται. Ακόμη και τα πιο εικονικά σημεία όμως έχουν κάποια αυθαίρετη

διάσταση και παίζει κεντρικό ρόλο η σύμβαση, στο νόημα που μεταφέρουν. Για κάθε σημείο υπάρχουν τρία είδη σημασιοδότησης. Στο πρώτο, το σημείο είναι αυτόνομο και συγκεκριμένο π.χ. η φωτογραφία του αυτοκινήτου εννοεί αυτό το αυτοκίνητο. Στο δεύτερο είδος, το νόημα συναντά ένα ολόκληρο φάσμα πολιτισμικών νοημάτων που δεν πηγάζουν από το σημείο αλλά από το πώς η κοινωνία χρησιμοποιεί το σημαίνον και το σημαινόμενο π.χ. το αυτοκίνητο σημασιοδοτεί τον ανδρισμό. Ο Barthes (Fiske, 1992) το ονομάζει «μύθος». Σε αυτό το είδος ανήκει και η συμπαραδήλωση, όπου τα σημεία σημειοδοτούν αξίες, συναισθήματα και στάσεις. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσω της γωνίας λήψης, του φωτισμού, της μουσικής υπόκρουσης, της συχνότητας αλλαγής πλάνου κλπ. και να δημιουργήσει υποκειμενικές αντιδράσεις. Το φάσμα όλων αυτών των νοημάτων αποτελούν το τρίτο είδος που θα μπορούσαμε να το ονομάσουμε ιδεολογία γιατί δημιουργούν την πολιτισμική εικόνα του πραγματικού κόσμου, που δεν είναι πάντα συναφής με την κοινωνική πραγματικότητα.. Ένας άλλος τρόπος που μεταφέρουν νοήματα τα σημεία, είναι η μεταφορά η μετωνυμία, το υπόδειγμα και το σύνταγμα.

Κώδικες είναι η οργάνωση των σημείων σε νοηματικά συστήματα που εξελίσσονται διαρκώς για να ανταποκριθούν στις μεταβαλλόμενες ανάγκες και πρακτικές των χρηστών τους. Έχουν σχέση με την κοινωνική λειτουργία του σημείου και όχι της δομής του. Υπάρχουν οι λογικοί και οι αισθητικοί κώδικες. Οι τελευταίοι δημιουργούν μηνύματα και τα μεταφέρουν μέσω κυρίως των τεχνών και της λογοτεχνίας. Η αποκωδικοποίηση των σημείων είναι κι αυτή διαρκής διαδικασία και πολλές φορές εξαρτάται από τη συχνότητα χρήσης του σημείου για να γίνει πιο συμβατό ή και κλισέ. Στην τηλεόραση οι κώδικες είναι πιο συμβατοί και συνδέονται στενότερα με τους κανονικούς κώδικες αντίληψης, γι' αυτό γίνεται δυσκολότερη η διάκριση των ορίων ανάμεσα σε αυτήν και στην πραγματικότητα.

7. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ως κοινωνία ποτέ ως τώρα δεν χρειάστηκε να αντιμετωπίσουμε την τεράστια σε ποσότητα, αλλά και ένταση – δραματοποιημένη βία όπως τη βλέπουμε στην εποχή μας. Ποτέ στο παρελθόν δε στήσαμε μαζικά τα μωρά μας μπροστά στην θλιβερή βαναυσότητα. Ούτε τόσο πολλά παιδιά και έφηβοι χρησιμοποίησαν ποτέ άλλοτε, υποκατάστατα της βίας ως αληθινή διασκέδαση. Στα παιδιά μας ενεργοποιείται μια βαθμιαία διαδικασία απευαισθητοποίησης και αλλαγής της προσωπικότητας – κάτι

παρόμοιο με αυτό που υφίστανται οι νεοσύλλεκτοι στο στρατό χωρίς να έχουν και τις ασφαλιστικές δικλίδες των στρατιωτών, την πειθαρχία και την ανάπτυξη του χαρακτήρα (Γκρόσμαν 2007).

Επίσης ποτέ άλλοτε δεν ήταν τόσο εύκολη η αναπαραγωγή κοινωνικών στερεοτύπων με τηλεοπτικά μέσα ευρείας χρήσης και από τόσο μικρή ηλικία. Η πολλή ευχάριστη διαδικασία παρακολούθησης κινουμένων σχεδίων, οδηγεί αβίαστα στην κατανάλωση της μαζικής κουλτούρας.

Γι' αυτό το λόγο θα πρέπει να είμαστε πολύ επιφυλακτικοί απέναντι στις «αθώες», ψυχαγωγικές εκπομπές και ταινίες που παρακολουθούν τα παιδιά. Καλό είναι να είμαστε μαζί τους, για να συζητάμε ότι βλέπουνε, αν δεν μπορούμε να το αποφύγουμε τελείως. Θα πρέπει να γίνεται ποιοτικός έλεγχος ο οποίος να περιλαμβάνει και επέμβαση στην παραγωγή καλύτερων παιδικών προγραμμάτων που θα επιδράσουν θετικά στην κοινωνική συμπεριφορά των παιδιών (Βουϊδάσκης, 1992).

Το ζήτημα συνεπώς των μέσων περιλαμβάνει εκτός από την έγνοια περί προστασίας του παιδιού από την τηλεόραση και γενικότερα τα ΜΜΕ, και την προετοιμασία του να κατανοήσει, να ανταποκριθεί, να αντέξει και να κινητοποιηθεί απέναντι στον κόσμο στον οποίο εκτίθεται τόσο στην πραγματική ζωή, όσο και μέσα από εικόνες. Τα παιδιά διδάσκονται τους τρόπους να διαχειριστούν τα συναισθήματά τους και τα προβλήματα της ζωής, πρωτίστως από τη στάση και τη συμπεριφορά των δικών τους σημαντικών ανθρώπων (Ντάβου 2005).

Η αίσθηση ελέγχου μπορεί να καλλιεργηθεί σε πείσμα της συστηματικής δραματοποιημένης προβολής του ανεξέλεγκτου, και στα τρία βασικά επίπεδα της άσκησης προσωπικού ελέγχου: στο επίπεδο της συμπεριφοράς, με την κριτική στάση να οδηγεί σε απευθείας δράσεις, στο επίπεδο της ερμηνείας, αποζητώντας την εγκυρότητα και τη συγκρότηση νοήματος των συμβάντων που προβάλλονται και στο επίπεδο της απόφασης, καλλιεργώντας την ικανότητα του ατόμου να αποφασίζει ποια από τις διάφορες εναλλακτικές πηγές ενημέρωσης θα επιλέγει και ποια από τις διάφορες ερμηνείες θα αποδέχεται (Ντάβου 2005).

Η κριτική αντιμετώπιση των πραγμάτων δεν συμπυκνώνεται σε ώρες διδασκαλίας. Είναι μια συνολική στάση απέναντι στη ζωή για την οποία έρευνες έχουν δείξει πως εξασθενεί αμέσως, αν δεν πλαισιωθεί και παγιωθεί από το άμεσο περιβάλλον των παιδιών, κυρίως από την στάση των ίδιων των γονιών (Ντάβου, 2005).

Το σχολείο πρέπει να προετοιμάσει το παιδί στον «πολιτισμό» της κουλτούρας, γιατί καθημερινά το παιδί «βομβαρδίζεται» από ένα τεράστιο αριθμό εικόνων και είναι αναγκαίο να γίνει ικανό να προσλαμβάνει, να αποκωδικοποιεί και να χρησιμοποιεί την εικόνα δημιουργικά και όχι σαν απλός καταναλωτής (Βρύζας, 1997).

Και εμείς ως εκπαιδευτικοί, πρέπει να ερμηνεύουμε κριτικά και να προβληματιζόμαστε για τα μηνύματα που κρύβονται πίσω από ελκυστικούς ρόλους και χαρακτήρες. Μόνο έτσι θα μπορέσουμε να κάνουμε σωστότερες επιλογές και να δημιουργήσουμε κριτικούς θεατές.

Γ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βουϊδάσκης, Β. (1992). *Η τηλεοπτική βία και επιθετικότητα και οι επιδράσεις τους στα παιδιά και στους νέους*. Αθήνα : Γρηγόρης.

Βρύζας, Κ. (1997). *Μέσα επικοινωνίας και παιδική ηλικία*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.

Γουίν, Μ. (1996). *Τηλεόραση ένας ξένος στο σπίτι*. Αθήνα:Ακρίτας

Γκρόσμαν, Ν., Γκαετάνο, Γ. (2007). *Κάποιοι μαθαίνουν τα παιδιά μας να σκοτώνουν. Πως και γιατί*; Αθήνα:Lector ΕΠΕ

Greenfield, P. (1988). *Μέσα ενημέρωσης και παιδί*. Αθήνα: Π. Κουτσούμπος Α.Ε.

Squillaci, T. (2005). *Η τηλεόραση και τα παιδιά μας*. Αθήνα: Ακρίτας

Fiske, J., Hartley, J. (1992). *Η γλώσσα της τηλεόρασης*. Αθήνα: Επικοινωνία και κουλτούρα (Σχολή κινηματογράφου και Τηλεόρασης Λ. Σταυράκου).

Ντάβου, Μ. (2005). *Η παιδική ηλικία και τα μαζικά μέσα επικοινωνίας* Αθήνα: Παπαζήση.